

6

Noël van
Dooren Baas
over eigen
regenwater

Noël van Dooren Landschapsarchitectuur, Academie van Bouwkunst, Amsterdam

Hebt u er wel eens bij stil gestaan hoe vreemd het eigenlijk is dat regenwater van het dak van uw huis in het riool verdwijnt, terwijl u in de zomer de planten in de tuin begiet met water uit de kraan?

Nederland, zwaar bevochten en veroverd op het water, is veel meer dan andere landen geschraagd op collectieve arrangementen met betrekking tot water. Die arrangementen passen zo goed in ons bewustzijn, dat we er niet eens over nadenken. Het rioolsysteem is een trouwe, onzichtbare dienstverlener. De tentakels van het publieke systeem reiken tot aan onze voordeur en nemen zonder enig commentaar alles wat we kwijt willen mee.

In de context van deze essaybundel is een essay over regenwater en rioolsystemen een buitenbeentje. De initiatiefnemers van de bundel stellen een spanning vast tussen een terugtrekkende overheid, mondige burgers en tegelijk grote opgaven waar ons land voor staat. De wateropgave is één van die grote opgaven.

Ik schrijf dit essay over een aspect van de wateropgave waar deze spanning tussen een terugtrekkende overheid en een mondige burger ontbreekt. Ik zou haast zeggen: jammerlijk ontbreekt. De pragmatische reden om

toch over dit onderwerp te schrijven is dat het een verdiepingsmogelijkheid is van een praktijkonderzoek dat op dit moment loopt. Maar de meer ideologische invalshoek is, dat dit spanningsloze onderwerp misschien de rust biedt om over constructieve samenwerkingsverbanden tussen burger en overheid te denken. Een hindermacht van burgers is niet gevormd; de overheid heeft niemand tegen zich in het harnas gejaagd.

Wat is dan de opgave die er ligt? | In feite is sprake van een evidentie. Ieder weldenkend mens ziet dat er een aantal zaken misgaat. De drinkwatervoorraad vermindert al maar; onze watervraag stijgt en stijgt. In de natuur is verdroging alom aan de orde en anderzijds is wateroverlast een grote zorg. In het licht van deze mondiale vraagstukken is het opmerkelijk, hoe zorgeloos ons regenwater in het riool verdwijnt.

Meer concreet is er nu een reden om het daar over te hebben. Ieder rioelstelsel heeft een eindige capaciteit. Wordt die overschreden, dan stort het systeem over en loost ongezuiverd water op een rivier of plas. Op zichzelf is dat een praktische oplossing om de bouwkosten van een rioel reëel te houden. Maar Europese normen

dwingen tot een forse reductie van het aantal overstorten per jaar. Rioolbeheerders kunnen sterk versimpeld in hun systeem een beheerste overstort inbouwen - of ze kunnen zorgen dat de toevoer van water minder wordt. Overstorten worden niet veroorzaakt door ons toiletgedrag. Zelfs een pauze in de finale van een wereldkampioenschap voetbal kan makkelijk afgevoerd worden. Maar een forse regenbui is een andere zaak. In wezen is dus van nature schoon water de oorzaak van vervuilde overstorten - een wonderlijke paradox. Dus: minder regenwater in het riool.

Het is niet zo moeilijk om regenwater uit het riool te houden. De gemiddelde nieuwbouwwijk heeft voor alle woonstraten al aparte regenwateropvangsystemen. In feite is er de laatste jaren enorm veel kennis verworven over de mogelijkheden om in het publiek domein schone regenwaterstromen en vervuilde waterstromen te scheiden. Maar: daarmee ontstaat er een nieuwe ruimteclaim. Dat verzamelde regenwater moet wel ergens heen. De VINEX-lokatie Leidsche Rijn is een perfecte illustratie voor de ernst van zo'n ruimteclaim en de spanning die dat oproept. Vrijwel al het regenwater wordt hier apart afge-

voerd. Het systeem berust voor een deel op zogenaamde wadis. Zo'n wadi ziet er op het oog uit als een plantsoenstrook. Technisch gezien is deze strook zo gemaakt dat water er goed in wegzakt en eventueel naar een watergang toestroomt. Maar de parkeerdruk in Leidsche Rijn is zo hoog, dat die ogenschijnlijke betekenisloze groenstroken nogal eens als een grote ruimteverspilling worden gezien in het licht van een ruimtevraag die de gemiddelde burger zeer ernstig neemt. Regenwater apart opvangen is dus niet zo'n probleem; wel, dat voor de benodigde ruimte de strijd moet worden aangegaan met vele andere eisende partijen.

Het is interessant uit te rekenen hoeveel vierkante meters dak alle Nederlandse huizenbezitters samen hebben. Want dat zijn bij uitstek vierkante meters die het riool belasten. Het is ook interessant om uit te rekenen hoeveel vierkante meters tuin de Nederlandse huizenbezitters hebben. In grote lijnen kun je stellen: er is nauwelijks een technische reden om regenwater niet in eigen tuin op te vangen. Bij mij persoonlijk, in een stadstuin van minder dan 20 vierkante meter, vergt het wel enige creativiteit om de watertoevloed van 80 vierkante meter dak op te vangen.

Maar het kan prima. Je kunt in dit geval de burgers, althans de individuele huizenbezitter, als probleemoplosser beschouwen. Daarbij is het niet interessant dat ik slechts het probleem van 80m² kan oplossen, maar wel dat Nederland 3,2 miljoen huizenbezitters telt. Toch ligt precies hier een voorname reden waarom de overheden de huizenbezitters als probleemoplosser negeren. In verhouding tot de overzichtelijke systematiek van een publiek rioolsysteem is de burger een maatje te klein. En bovendien grillig. Want mensen verhuizen, mensen zijn trendgevoelig en willen hun tuin af en toe anders inrichten - en wie garandeert dat de regenwateropvang in de tuin zo wordt onderhouden dat die ook werkelijk werkt?

Dergelijke vragen maken gemeentelijke overheden en waterschappen sceptisch. En verleiden nog steeds tot de conclusie om het zelf, op publiek niveau, op te lossen.

Het is een feit dat die oplossing op publiek niveau wel om inzet van publieke middelen vraagt. En soms is die verdeling absoluut niet efficiënt. Neem het voorbeeld van Nijmegen. Deze gemeente zou, om de normen te halen, 2 bergbezinkbassins aan de onderkant van het systeem moeten

bouwen om overstorten te beheersen. De ingeschatte kosten: 80 miljoen. Nu ligt een belangrijk deel van Nijmegen op zandgrond. Er is zelfs een boeiende relatie tussen dure villa's met grote tuinen en zandgrond. Een relatie, die niet Nijmeegs is maar Nederlands. Zandgrond heeft de eigenschap, regenwater bijzonder goed en snel af te voeren. Bij het gemiddelde Nijmeegse herenhuis kan de regenpijp losgekoppeld worden van de riolering; in de grond gestoken worden en gelaten voor wat het is. Vrijwel gratis is een mini-piekje verdwenen dat, eenmaal in het rioolsysteem, alleen nog met gewapend beton te beteugelen is. Het is dan ook uitermate lucratief voor Nijmegen om haar hoog en droog wonende burgers met financiële prikkels, raad en daad bij te staan en zo het probleem beetje bij beetje weg te werken. Nijmegen heeft zich in haar innovatieve waterplan de ambitie gesteld om op deze wijze minstens één bergbezinkbassin niet te bouwen. De daarmee uitgespaarde investeringen kunnen aangewend worden om projecten met water elders in de stad te realiseren.

Als landschapsarchitect boeit me deze kwestie omdat ik erdoor ben gaan beseffen hoezeer ik ben groot

geworden met een, ik zou haast zeggen, fixatie op publieke systemen. Dat is niet persé een fixatie van de landschapsarchitectuur als geheel, maar het is zeker zo dat de Nederlandse landschapsarchitectuur zijn internationaal vooraanstaande positie deels heeft bereikt door haar betekenis in de organisatie van publieke systemen. Je zou kunnen zeggen dat de landschapsarchitectuur als ideologie hanteert dat een publieke opgave, mits deze groot genoeg is, tot een identiteitsbepalende factor in het landschap kan worden. Neem als voorbeeld windmolens: ik deed zelf zo'n 10 jaar geleden een project waarin we de realisatie van grote windenergielokaties onderzochten. We tekenden toen ook een plan om een groot gebied tegen de Waddenzee met een enorme zwerm van kleine molentjes (vogelvriendelijk uiteraard) vol te planten, als was het een soort teelt. Op die wijze zou het smoel van een gebied op positieve wijze bepaald worden. Wij vonden dat veel waardevoller dan al die onordelijke molens van verschillende soort en maat en kleur die boeren en burgers individueel in hun tuin neerzetten. Net als vele publieke instanties heerst binnen de landschapsarchitectuur onmiskenbaar een wantrouwen tegen de individuele

landeigenaar als het gaat om het beheer van het landschap als totaal. Goed zichtbaar was dat ook in de discussie over de Ecologische Hoofdstructuur: die behoorde in de ogen van de uitdenkers tot het domein van de publieke hand, want alleen dan was het ontstaan en voortbestaan van waardevolle natuur gegarandeerd. Aan de ene kant blijkt dat zo'n 15 jaar na dato een misrekening voor wat betreft de publieke betrouwbaarheid (de huidige coalitie wil nog eens even bekijken of dat allemaal wel nodig is); aan de andere kant spreekt er een opmerkelijk wantrouwen uit ten aanzien van met name boeren.

In de stroom van gebeurtenissen de laatste jaren is ook de landschapsarchitectuur minder gefixeerd geraakt op het publieke domein. In een aantal gevallen overigens door een ongetwijfeld modieuze overcompensatie naar verschijnselen als het 'wilde wonen'. Waar het mij om gaat, dat ondanks die bredere kijk nog weinig vakkennis gevormd is over strategieën om individuen actief te laten participeren in publieke taken.

En dat is wel nodig. Het aardige aan deze casus is, dat het bij regenwater daadwerkelijk kan gaan over eigen grond. We hebben het niet over het aan de buurt overgedragen beheer

van een stukje openbaar groen; nee, het gaat om het oplossen van een minieme fractie van een groter geheel op jouw eigen kavel.

Nu fascineert mij, dat de landschapsarchitectuur daarbij in een professioneel uitdagende knoop raakt. Binnen Nederland heeft de discipline een unieke emancipatie ondergaan die maakt dat zij mee aan tafel zit bij het regelen van de grote publieke vraagstukken in dit land. Gaat het over de wateropgave, dan kan de landschapsarchitect meedenken over landsdekende benaderingen om deze op te lossen. En vooral beelden aanreiken voor het Nederlandse landschap van de toekomst.

Maar in het kader van dit regenwater-vraagstuk duikt de landschapsarchitectuur ook opeens in de gedaante van haar voorvaderen op: de tuinarchitect. Want het integreren van regenwater in de tuin is in wezen een tuinarchitectonische innovatie. En daar moeten we niet te min over doen. In de tuingeschiedenis neemt water al eeuwen een centrale plaats in. Maar dat is vrijwel altijd in een statische, ornamentele hoedanigheid. Een tuinarchitectonische oplossing voor de dynamiek van water en nog sterker: voor water dat er meestal niet is, dat is voorwaar een nieuwe stap.

Want voor de duidelijkheid: wie regenwater wil opvangen doet dat net als bij een noodoverloopgebied in rivierenland zo, dat bij noodsituaties de opvang leeg is. Noodsituaties kunnen er altijd zijn, maar komen toch weinig voor. Daarom is een regenwateropvang meestal leeg. Aan de tuinarchitect de boeiende taak dit te vertalen in een aantrekkelijk nieuw tuinrepertoire.

Spannend daaraan is, dat het interpreteren van de wateropgave als publieke taak in zijn beste vorm ook tot publieke kwaliteit leidt. Leidsche Rijn ontleent de vorm en kwaliteit van de openbare ruimte ten dele aan het publiek maken van regenwateropvang. Het delegeren van de taak naar de individuele grondbezitter kan leiden tot een boeiend nieuw tuinrepertoire, maar de publieke ruimte van een programmapunt en investeringsstroom ontroven. Een geestig dilemma.

Om te besluiten en te concluderen voor wat de spanning tussen overheid en burger betreft: Naar mijn mening trekt de overheid zich uit dit deel van de wateropgave veel te weinig terug en is de burger veel te weinig mondig. Niemand kan de burger overigens beletten zijn eigen regenwater niet langer af te staan. Helaas niet zo

reëel, maar in zichzelf een komisch gedachte-experiment: de Nederlandse grondbezitters besluiten collectief dat het afgelopen is met die verkwisting van regenwater en beheren hun voorraadje voortaan zelf. Godfried Bomans had er een mooi sprookje van kunnen maken. Maar helaas is de gemiddelde burger even lui als u en ik en beseft dit niet of gelooft het wel. De overheid zou daarin een rol kunnen innemen door met geld over de brug te komen en voorlichting te geven over wie, wat en waar. Daartoe zijn veel overheden uit koudwater-vrees nog niet bereid. Er is dan ook sprake van een zekere status quo, maar die is in zoverre beloftevol dat van beide zijden beweging mogelijk is. De opstellers van deze bundel noemen het woord 'juridisering'. In positieve zin speelt in deze casus juridische innovatie een grote rol. Want die beweging zou wel eens uit onverwachte hoek kunnen komen als de systematiek van belastingheffing op de schop gaat. Daar waar een aanlegsubsidie van 4 euro per vierkante meter, zoals die nu in de beste situaties gehanteerd wordt, niet zoveel uitmaakt doet het veel meer ter zake als je jaarlijks minder betaalt aan rioolrecht. Dat zou de zelforganisatie van

burgers wel eens kunnen bespoedigen - en dat is maar goed ook.